

ÖDEMELER BİLANÇOSU

Ödemeler bilançosu, belirli bir dönemde, bir ülkede yerleşik olan gerçek kişi, işletme veya kurumların, diğer ülkelerde (yabancı ülkelerde) yerleşik olanlarla yaptıkları ekonomik faaliyetlerin sistematik bir şekilde raporlandığı tablodur. Bazı ülkelerde üç aylık sürelerde ödemeler bilançosu hazırlanmaktadır.

Ödemeler bilançosunun hazırlanma döneminin kısıtlılığı, ihracatta, ithalatta, sermaye hareketlerinde ve diğer hesaplarda meydana gelen gelişmelere uyumlu kararların alınabilmesi açısından önem taşımaktadır.

Ödemeler bilançosunun önemini artıran faktörleri şu şekilde sıralayabiliriz.:

- a) ödemeler bilançosu, bir ülke parasının arz ve talebi ile ilgili ayrıntılı bilgi sağlamaktadır.
- b) bir ülkenin ödemeler bilançosu verileri, o ülkenin bir iş ortağı olarak dünyanın geri kalanıyla olan iş potansiyeline işaret edebilmektedir.
- c) ödemeler dengesi verileri, uluslararası ekonomik rekabet ortamında ülkenin performansını değerlendirmek için kullanılabilir.

Yerleşik kişiler bir ekonomide bir yıldan daha fazla süreyle devamlı ikamet eden, ilgili ekonomi içinde faaliyette bulunan kişi ve kurumları ifade etmektedir. Buna göre, yurttaş olmamakla birlikte ülkede sürekli oturanlar ve merkezi yurt dışında bulunan çokuluslu şirketlere bağlı yabancı sermaye işletmeleri de faaliyette bulundukları ülkede yerleşik sayılırlar.

Uluslararası ekonomik işlemler sonucunda dışarıdan ülkeye veya ülkeden dışarıya doğru bir ödeme akımı ortaya çıkmaktadır. Parasal bir ödeme meydana getirirse de getirmese de tüm işlemler alacaklı ve borçlu niteliktedir. Alacaklı işlemler genellikle ülkeye bir döviz giriş sağlamakta, borçlu işlemler ülkeden döviz çıkışı meydana getirmektedirler.

Ödemeler bilançosuna kayıt, uluslararası ekonomik işlemlerin birbirlerine olan benzerliklerine ve ekonomik etkilerine göre gruplandırılmış olarak kaydedilmektedir. Ödemeler bilançosunun temel hesap grupları; cari işlemler hesabı, sermaye hesabı, resmi rezervler hesabı ve kayıtlardaki eksik ya da fazlaları denkleştirmek amacıyla kullanılan istatistik farklar hesabıdır.

1) Cari İşlemler Hesabı

Ülkenin uluslararası ekonomik işlemlerinden çok önemli bir grubu cari işlemler hesabına kaydedilmektedir. Bu hesap aynı zamanda ülke milli hasılasının da bir bölümünü oluşturmaktadır. Cari işlemler hesabına kaydedilen tüm borçlu ve alacaklı işlemlerin bakiyesine **cari işlemler bilançosu** denmektedir. Alacaklar ve borçlar toplamının birbirine eşit olmaması durumunda ise cari işlemler bilançosunda ya bir açık ya da bir fazla vardır. Cari işlemler bilançosu, dış ticaret bilançosu ile hizmetler bilançosu ve karşılıksız transferler bilançolarının toplamına eşittir.

Cari işlemler hesabına giren işlemlerin bir bölümü mal ticaretin kapsar. Bunlar mal ihracatı ile mal ithalatıdır. Çoğu ülkeler için dış ekonomik ilişkiler arasında en önemli yeri tutan bunlardır. İhracat alacaklı, ithalat ise borçlu bir işlemdir. Mal ihracatı ile mal ithalatının oluşturduğu farka **dış ticaret bilançosu** denilmektedir. Dış ticaret bilançosu, genellikle ekonomideki uzun dönemli yapısal değişimlerin, ya da rekabet gücünün bir göstergesi olarak yorumlanabilir.

Cari işlemler bilançosunda yer alan ikinci grup işlemler, uluslararası hizmetler ticaretidir. Bu kalem **hizmetler bilançosunu** oluşturmaktadır. Dış turizm, uluslararası banka ve sigortaların komisyon veya primleri, yabancı yatırımların kâr ve faiz transferleri (sermaye hizmetlerini kullanmanın bedeli olarak), leasing bedelleri, yabancı danışmanlık ve mühendislik ücretleri vs. bu tip ödemelere örnektir.

Cari işlemlerin üçüncü alt grubunu karşılıksız transferler oluşturmaktadır. Bunlar, bağış niteliğindeki işlemlerdir; bir ödeme gerektirmezler ve **karşılıksız transferler bilançosu** oluşturmaktadır. Örnek olarak özel kişi veya hükümetlerin yabancılara gönderdikleri mal veya para şeklindeki yardımlar, hediyeler, aidatlar vs verilebilir. Ayrıca. Türkiye yurt dışında çalışan işçilerin anayurda gönderdikleri paralar için bu grupta yer alan önemli bir kalemdir.

KAYNAK:

Seyidoğlu, Halil (2003), Uluslararası Finans, 4. Baskı, İstanbul: Güzem Can Yayınları.
Yalçiner, Kürşat (2012), Uluslararası Finansman, 2. Baskı, Ankara: Detay Yayıncılık.

2) Sermaye Hesabı

Ülkenin dış alemle yaptığı her türlü mali sermaye ve dolaysız sermaye yatırımları, ödemeler bilançosunun sermaye hesabı bölümüne kaydedilmektedir. Ülkeden sermaye çıkışı (mal ihracatının tersine), ülke açısından borçlu, sermaye girişi de alacaklı işlemidir. Toplam alacaklı ve borçlu sermaye işlemleri arasındaki farka **sermaye bilançosu** denilmektedir.

Sermaye hesabı **ilk olarak**, uzun vadeli ve kısa vadeli sermaye şeklinde iki alt bölüme ayrılmaktadır. Dolaysız yabancı sermaye yatırımları ile sınır ötesi tahvil ve hisse senedi alım-satımları uzun süreli sermaye işlemleri arasında yer alır. Ayrıca resmi kuruluşlarca yabancı ülkelere veya uluslararası finansman kuruluşlarından sağlanan proje ve program kredileri de bu gruba girmektedir.

Sermaye hesabına kaydedilen **ikinci** grup işlemler kısa süreli sermaye giriş ve çıkışlarından oluşmaktadır. Bunlar dış ticaretin finansmanına yönelik krediler ve ayrıca uluslararası faiz farklılıklarından yararlanma veya spekülasyon amacına sahip kısa süreli fonları ya da uluslararası para piyasası işlemlerini kapsayabilmektedirler.

3) Resmi Rezerv Değişimleri Hesabı

Resmi rezervler, gerektiğinde kullanılmak üzere merkez bankası tarafından tutulan uluslararası ödeme araçlarıdır. Merkez bankası bu araçları, ülkenin dış ekonomik ve mali ilişkilerindeki gelişmelerin ortaya çıkartmış olduğu bir sonuç olarak döviz piyasasına müdahale amacı ile kullanmaktadır.

Ülkenin dış alemden elde ettiği döviz gelirleri, döviz giderlerini tam olarak karşılamaya yetiyorsa döviz kurlarında bir yükselme veya düşme meydana gelmemekte ve merkez bankasının müdahalede bulunmasına gerek olmamaktadır. Ancak örneğin döviz gelirlerinin giderleri karşılayamaması durumunda, döviz kurları yükselmeye başlayacaktır.¹ Merkez bankası, kur istikrarını sağlayıcı bir politika izlemesi durumunda döviz piyasasına müdahalede bulunmak durumunda kalmakta bir döviz talebi fazlası durumunda piyasada döviz satmaktadır. Bu faaliyetler kurları istenilen düzeylerde tutmaya yardımcı olmaktadır.

Merkez bankası müdahaleleri resmi rezervlerde değişmeye neden olmaktadır. Piyasada döviz satışı durumunda rezervler azalmakta, piyasadan döviz alımı durumunda ise yükselir. Rezervlerdeki net değişimler ise ülkenin ödemeler bilançosunda göstermektedir. Rezervlerde net bir azalma alacaklı, artma da borçlu işlem gibi kaydedilmektedir.

Ödeme bilançosuna kaydedilen işlemlerden bir kısmı otonom bir kısmı denkleştirici niteliktedir. Ödemeler bilançosunda bir açık ve fazla doğuran işlemler otonom işlemlerdir. Otonom işlemler ekonomik hayatın genel işleyişi sonucunda kendiliğinden ortaya çıkmaktadırlar. Cari işlemler ile sermaye hesabı işlemlerinin büyük bir bölümü bu niteliktedir. Denkleştirici işlemler, otonom işlemlerin ortaya çıkartmış olduğu bir dengesizlik durumu nedeniyle yapılmaktadır. Resmi rezerv değişimleri bu tür işlemlerdir.

4) İstatistiksel Farklar Hesabı

İstatistiksel farklar hesabına net hata ve noksan da denilebilmektedir. Bu hesap tek bir kalem biçimindedir ve denge sağlamak amacıyla kullanılmaktadır. Dönem sonlarında ödemeler bilançosu dengesi tahminleri yapılırken hesapların genellikle birbirini tutmaması söz konusu olabilmektedir. Ödemeler bilançosu hesaplarında daima bir hata ve eksik bulunma olasılığı vardır.

Bu duruma kambiyo kısıtlamalarını aşır fonların yabancı ülkelere tutulmasını veya yurt dışına çıkartılmalarını sağlamak amacıyla, ihracatçıların mal bedelini gerçekte olduğundan düşük, ithalatçıların da yüksek göstermek üzere verdikleri talimat doğrultusunda sahte fatura düzenlenmiş olmaları gibi (bu bir tür sermaye kaçakçılığıdır) işlemler örnek verilebilir.

İthalat ve ihracatla ilgili bilginin elde edildiği, mallar sınırdan geçerken firmalar tarafından doldurularak gümrük idarelerine verilen gümrük bildirim formlarında hata yapılması olasılığı söz konusu eksiklik ve hatanın sebebine verilebilecek başka bir örnektir.

¹ Aksi durumda, yani döviz arzının talebini aştığı durumlarda kurlarda düşme eğilimi söz konusudur. Merkez bankası arz fazlası durumunda da piyasadan döviz satın alır.

KAYNAK:

Seyidoğlu, Halil (2003), Uluslararası Finans, 4. Baskı, İstanbul: Güzem Can Yayınları.
Yalçiner, Kürşat (2012), Uluslararası Finansman, 2. Baskı, Ankara: Detay Yayıncılık.